

historie er det partimodsætningerne og de handlende personers optræden paa baggrund deraf, der giver ogsaa den økonomisk-historiske skildring sin dramatik og kraft — og at denne ikke lader sig erstatte med brugte kulisser og bagtæppe fra æstetikens theater.

Forf. vil indvende, at han dog giver nogle portrætter af de mere fremtrædende mænd indenfor komitéen. Jeg skal — da forf.s foragt for læseren gaar saa vidt, at han end ikke giver ham et navneregister — nævne dem: L. N. Hvidt (256—57, 476, 528—29, 592—93), Fr. Tutein (189—90, 476, 508—22), P. C. Knudtzon (529—32), A. N. Hansen (535—38), H. P. Hansen (533—34), Gerson (345—46), Meinert (534) — der er næppe mange flere, som er omtale værd. Endskønt forf. her har haft interessant utrykt materiale, nemlig Tuteins breve til hans søn 1834—45 og optegnelser om familien Knudtzon, er alle disse skildringer dog kun blevet silhouetter; der er ikke en af dem, vi ser levende der, hvor vi skulde se ham — i komitéens mødesal. Tuteins breve er klistret paa som et afsnit for sig; bedst husker man hans engelskvenlighed i 1807 efter overfaldet. Var P. C. Knudtzon i komitéen en varm tilhænger af handelsfriheden, samtidig med at han i Østifternes stænderforsamling blev angrebet for at have monopoliseret Islandshandelen? (Rubin II, 119, anm. 1). Forf. skylder os her svar paa saa mange spørgsmaal, at vi ikke vil fordybe os videre deri.

E. A.

I **En Gennembrudstid** har fhv. trafikminister Th. Larsen paa 200 smaa sider givet intet mindre end den vendsysselske landbefolknings aandshistorie i tiden 1850—80. Hvad der gør dette lille skrift særlig værdifuldt er, at skildringen for en stor del hviler paa selvoplevelser eller beretninger fra førstehaandsvidner, thi i egnens aandelige liv har saavel forf. som hans fader og hele slægt krafftfuldt medlevet. Omkring 1850 herskede i kirke, skole og hjem en vanekristendom, der havde karakter enten af en sløv rationalisme eller af en bibelfast pietisme. Det var i og omkring kirkebyerne; udenfor, i klitter og paa heder, levede en befolkning, for fattig til at kunne møde passende klædt i guds hus, overtroisk og overspændt, fjendtlig mod den officielle kirke og dens repræsentanter, men som dog ikke vidste at vende sig andet steds hen end til religionen for at finde udtryk for sin dunkle udlængsel og aandelig udfrielse for det tryk, det trælsomme og barske liv holdt den under, som ogsaa for sit følelsesfulde sværmeri. Derfor blev denne del af Vendsyssel i høj grad — man har paastaet i højere grad end andre dele af landet — i 50erne og endnu i 60erne de religiøse særmeningers, sekternes, arbejdsmark. Der var fra gammel tid

Herrnhuterne, der var Baptister, Kvækere, Irvingianere, der var Adventister og Methodister — ja, der var lokale sekter som „Sommerianerne“ og „Jensenianerne“ lige ned til de sekter, der en kort tid opretholdtes af „Tornspræst“, en forløben Mormon med grundtvigianske talemåder, eller Kristen Nielsen, der 1869 gav sig ud for Indre Missions udsending. Men stærkest virkede i 50erne Mormonerne, sikkert nok fordi de bød paa virkelig udfrielse og gav udlængslen vinger i form af rejsebilletter til Utah. Th. Larsen, hvis faders liv var optaget af kampen med Mormonerne, der havde røvet ham kære slægtninge, har ved breve fra 60erne vist, hvilke frygtelige skuffelser og lidelser der ventede dem, der udvandrede i begejstring over Joseph Smidts evangelium og „det nye Zion“ — og dog har efter forf.s angivelser Mormonerne siden 1850 i Danmark døbt c. 26000, af hvilke 14000 er udvandrede. Det var Vendsyssel, de første amerikanske apostle: Erastus Snow og George P. Dykes, valgte til missionsmark, og der gjorde de straks en god høst, skønt den første slet ikke kunde tale dansk, den anden lidt norsk.

Hvad det gjaldt om i Vendsyssel i 50erne var da først at faa skabt et tillidsforhold mellem kirke og skole paa den ene side og befolkningen paa den anden, dernæst at give befolkningen i dens forhold til kirke og skole den frihed, som den hidtil kun havde vidst at søge hos sekterne. Det blev her som andensteds i Danmark Grundtvigianismens sag at løse denne opgave, og hvor meget end forf.s vurdering af Grundtvigianismen er paavirket af hans eget hjertelige personlige forhold dertil, maa man indrømme ham, at dette maal naaede den, saavidt det lod sig gøre. Der havde vel blandt lærerne været enkelte pionerer for den grundtvigske retning i Vendsyssel allerede i 50erne, særlig de to brødre Grønborg, men endnu i begyndelsen af 60erne var de grundtvigske kredse „kun smaa og spredte, som oaser i ørkenen, og af et virkeligt menighedsliv var der kun svage spor“. Da kom, i de første aar af 60erne, en række grundtvigske lærere og præster, først og fremmest Algreen, til Vendsyssel, og snart danner der sig om dem større kredse, der skabte den enhed, man havde savnet. I kirke og skole taltes nu ord, der var følelsesfulde og frie nok til, at ogsaa hede- og klitboerne kunde føle sig opbyggede derved; følelserne omstemtes, og det var og er det store ved Grundtvigianismen i dens første form, at for friheden var der plads. Den ubestemte frihedstrang, der før havde søgt udenfor kirken, fik nu anvist faste maal indenfor den. 12. novbr. 1867 indbød 12 mænd til et møde i Vester Brønderslev til drøftelse af spørgsmaalene om frimenighed indenfor folkekirken, om en forfatning for samme og om sognemenighedernes valgret. Saaledes

førte Grundtvigianismen ganske jævnt befolkningen sammen og ind i det politiske liv, idet den gav folkekirken ny aand og viste folket, at kirken ikke var uforenelig med folkefrihed og særprægethed. Gennemførelsen af valgmenighedsloven af 15. maj 1868 var seglet paa en ny overenskomst mellem kirke og folk; 70erne ser, ogsaa i Vendsyssel, den sejrende Grundtvigianisme.

Men dermed standser i virkeligheden ogsaa forf.s fremstilling; den ender med stiftelsen af „Vendsyssel Tidende“ 1872 og „Aalborg Dagblad“ 1878. Det er dog nu 40 aar siden — det vilde have været meget interessant, om forf. havde ført sin skildring længere op mod nutiden og vist os, hvorledes den politiske interesse, som Grundtvigianismen førte Vendsyssels befolkning ind i, senere partidelte den. Imidlertid er det jo kun „gennembrudstiden“, forf. her har villet skildre, og vi tør da kun haabe paa, at han ad aare vil føre sin skildring videre.

Det er i selve gennembrudstiden Grundtvigianismen, forf. har for øje og vil give et billede af; det synes mig dog, at derved skydes et og andet fænomen til side og faar ikke helt sin tilstrækkelige paaagtning. Der er for det første den gamle rationalisme. Det er dog muligt, at den fortjener en lidt bedre medfart, end den faar i forf.s fremstilling; dens ægtefødte, ovenikøbet ægte vendsysselsk fødte sønner var dog Lars og Thomas Bjørnbak, og maaske havde den ogsaa i den tidligere generation, repræsenteret af brødrenes fader, Niels Thomsen Bjørnbak (d. 1862) som lærer i Lendum, noget større indflydelse paa befolkningen, end forf. vil tilskrive den. Dernæst er der Indre Mission. Forf. giver et og andet træk til dens historie i Vendsyssel, men næppe nok til vurdering af dens betydning. Den har sikkert nok ogsaa haft sin folkelige mission, den nemlig at opsamle alle de kredse, alle de hjem, der heller ikke i den sejrende Grundtvigianisme fandt udtryk for sin særlige følelsesbestemthed. Der har Indre Mission nok bidraget til sekternes udryddelse ved at samle op i sig, hvad Grundtvigianismen ikke kunde faa med af gammeldags pietisme. Disse forhold forbigaaes ikke i forf.s arbejde, selvom der efter min mening ikke tillægges dem tilstrækkelig vægt. Men paa den anden side er Th. Larsens arbejde tiltalende ved sin aandsfrihed og kritiske sans; det er ingenlunde saaledes, at forf. staar ukritisk overfor den store bevægelse, hvis arbejde det er hans hensigt at skildre, og som han selv er hjertelig grebet af. Han kan meget vel se dens angribelige sider og selv finde drastiske udtryk derfor, som naar han taler om den underlige „kalveknæede folkelighed“, som hindrede virksomhedens aandelige ligevægt, og navnlig i hans psykologisk fine skildring af, hvad han kalder Grundtvigianismens „høvdingetrang“, trangen til

til enhver tid at sværge til en bestemt fører, en ejendommelighed, der fik udtryk i og styrkedes ved sognebaandsløsningen. Th. Larsen nævner for Vendsyssel en række indbyrdes højst forskellige præster, der saaledes efter hinanden udpegedes af folkestemningen til førere, og her gaar hans skildring ned til 1900; men man formentlige. Disse er kun faa punkter af de mange, der kunde nævnes som eksempel paa den frihed, hvormed Th. Larsen staar nævnes som eksempel paa den frihed, hvormed Th. Larsen staar overfor den bevægelse, hvori han dog selv har været en drivende kraft; desmere tak skylder enhver dansk historiker ham for det værdifulde bidrag til forstaaelsen af vort folks historie i 19. aarhundrede, som han i sit fortrinlige lille skrift har ydet.

E. A.

Topografi.

Sognene Nord for København, der sikkert i kulturhistorisk Henseende hører til de interessanteste i Landet, har hidtil savnet en indgaaende topografisk Behandling, omend mangfoldige Bidrag til deres Historie lejlighedsvis er fremkommet i Skildringer af de Personer, der i kortere eller længere Tid har levet her, ligesom ogsaa Louis Bobé i sin Afhandling: **Lystrejser og Lystgaarde i Københavns Omegn** (i Hist. Medd. om København IV) kaster talrige Strejflys over disse Egnens Historie. Ejler Nystrøms Bog om **Gentofte Sogn** (1916), der slutter sig nøje til en tidligere Skildring af **Søllerød Sogn** og kan ventes at blive fulgt af en tilsvarende om Lyngby, vil derfor yde en ofte savnet Hjælp, ikke blot til Studiet af selve Egnens Historie, men ogsaa, hvad der turde være af endnu større Interesse, til Studiet af de velhavende Borgerkredse, der i 18. og 19. Aarh., ledet af den voksende Naturfølelse, i stadig større Tal søgte ud til deres Lystgaarde i Hovedstadens naturskønne Omegn. Med en overordentlig Flid og grundig Udnyttelse af det spredte utrykte Kildemateriale er her de enkelte Ejendommers og Lokaliteters Skæbne under skiftende Ejere og Kulturperioder gennemgaaet, og hvad de sidste to Aarhundreder angaar, vil man i saa Henseende sjældent savne Detailoplysninger af nogen Betydning. Derimod kunde man undertiden ønske, at de utallige Enkeltheder, der meddeles, var sammenfattet til lidt mere almindelige Kulturbilleder; for Hvidøres og Skovshoveds Vedkommende er det lykkedes godt, men selv Skildringen af historisk saa interessante Ejendomme som Bernstorff og Charlottenlund opløser sig mest i en grundig Opregning af de enkelte Data i Ejendommenes Historie, fulgt af lige saa grundige Bygningsbeskrivelser. Hvad der mest falder i Øjnene her, er den overordentlige Hyppighed, hvormed Lyst-